

SAMEN SPELEN EN GROEIEN ALS PRIORITEIT IN DE EXITSTRATEGIE VOOR KINDEREN

EEN OPROEP
DOOR MEER DAN 16.000 ARTSEN
UIT ALLE MEDISCHE DISCIPLINES.

AUTEUR: Covid-19 groep voor artsen

DATUM: 21/05/20

De 'Covid-19 groep voor artsen', een groep van meer dan 16.000 artsen, roept op om het fysiek contact voor kinderen opnieuw toe te laten in alle geledingen van de maatschappij. Kinderen mogen dus opnieuw 'gewoon' spelen met elkaar, thuis, op school, in speeltuinen en op publiek domein.

De artsen pleiten voor de opstart van een nieuwe fase in de exitstrategie. De algemene maatregelen, die erg streng waren en uit voorzorg ongenueanceerd golden voor álle burgers, kunnen we nu gradueel gaan diversifiëren volgens een aantal parameters zoals (1) leeftijd, (2) gezondheidstoestand en (3) noden. De groep pleit voor een transitie van het hanteren van dwingende maatregelen naar het stimuleren van gezondheidsbevorderend gedrag onder de vorm van een gedragscode die duidelijkheid brengt.

EEN BELANGRIJKE EN DRINGENDE OPROEP VAN ARTSEN OM FYSIEK CONTACT TUSSEN KINDEREN TOE TE LATEN

Vanzelfsprekend moeten zowel experts als beleidsmakers ook tijdens deze fase steeds verschillende risico's en belangen afwegen, waarbij elke aanpassing zorgvuldig gepland en geëvalueerd dient te worden. Alle artsen begrijpen en steunen wij ten volle het belang van een dergelijke stapsgewijze exitstrategie. Wij pleiten derhalve niet voor een te snel loslaten van de noodzakelijke veiligheidsvoorschriften, maar wel voor het **diversifiëren van de gedragspatronen die verwacht mogen worden van verschillende groepen in onze maatschappij, rekening houdend met hun specifieke noden en risico's**. In de volgende paragrafen lichten we vanuit onze medische expertise de verschillende risico's en noden bij **kinderen tot 12 jaar** toe, welke ons ervan overtuigen dat het gerechtvaardigd is om aan deze groep nauwere fysieke contacten toe te staan dan aan de rest van de bevolking. Wij zijn van mening dat het debat hierover prioriteit verdient in de exitstrategie.

OBSERVATIES

1. De heropstart van de scholen botst op praktische problemen waardoor slechts een deel van de kinderen terug naar school kan.
2. Schooldirecties geven aan dat de eis naar 'social distancing' (de beperking van fysiek contact binnen <1,5m) tussen kinderen onderling, in de weg staat van een volledige heropstart van het kleuter- en lager onderwijs, en leidt tot:
 - a. Praktische problemen
 - i. Onvoldoende ruimte in de klaslokalen
 - ii. Onvoldoende lesgevend personeel
 - b. Onduidelijkheid
 - i. Onduidelijke, inconsistente en niet-effectieve regels
 - ii. Willekeur van regelvoering (in elke school een ander beleid) en een opbod van veiligheidsmaatregelen tussen scholen
 - c. Een toename van angst en frustraties bij kinderen, ouders, leerkrachten en omkaderend personeel
3. Ouders van jonge kinderen uiten een dringende nood aan perspectieven om hun kinderen samen met andere kinderen te mogen laten spelen zonder angst en in fysiek contact met elkaar.

EEN NIEUW NARRATIEF

Artsen, schooldirecties en ouders zijn vragende partij om voor kinderen tot 12 jaar* het interpersoonlijk contact weer toe te staan en de eis tot beperking van het fysiek contact tussen kinderen te vervangen door een positief discours:

1. **Benadruk wat wel mag** in plaats van wat niet mag in de communicatie naar de scholen. Verander de instructie 'social distancing, behalve wanneer het niet kan' door de aanbeveling '**fysiek contact tussen kinderen mag in alle omstandigheden waarin dat wenselijk is voor hun fysiek en mentaal welbevinden en hun ontwikkeling**'.
2. Benadruk **gezondheidsbevorderend gedrag** boven angstbevorderende maatregelen. Bv. Goede handhygiëne, thuis blijven als men ziektesymptomen heeft, belang van verluchting van binnenruimten, inzetten op buitenonderwijs en buitenactiviteiten, etc.
3. Neem in de GEES een expert op die waakt over de belangen van kinderen en jongeren tijdens de exitstrategie.
4. **Diversifieer in de gedragscode volgens (1) leeftijd, (2) gezondheidstoestand en (3) noden en geef privileges** voor nauw sociaal contact aan de jongsten. Bv. Kleuters mogen fysiek contact aangaan thuis, op school, in speeltuinen buiten en op publiek domein, kinderen van het lager onderwijs mogen fysiek contact aangaan op school en met een beperkt aantal kinderen buiten school, jongeren en jongvolwassenen mogen sociaal contact aangaan maar bewaren afstand OF dragen een mondkapje als ze de afstand niet kunnen bewaren.

**De leeftijdsgrens van 12 jaar kan vanzelfsprekend uitgebreid worden naar alle kinderen in het lager onderwijs, ook als zij reeds ouder dan 12 zijn.*

ARGUMENTEN DIE DEZE OPROEP ONDERSTEUNEN

FYSIEK CONTACT TUSSEN KINDEREN IS VEILIG VOOR KINDEREN EN OUDERS

1. Het risico van Covid-19 besmetting lijkt erg klein voor kinderen <12 jaar, zowel qua case rate als qua prognose. (Dong Y et al. Pediatrics 2020) In een zeer recent gepubliceerd (19/05/2020) systematisch literatuuroverzicht bleek dat **kinderen slechts <5% van alle Covid-19 gevallen uitmaken** en dat de ziekte bij hen doorgaans milder verloopt dan bij volwassenen. (Ludvigsson JF. Acta Paediatr. 2020)
2. De risico's op Covid-19 besmetting en transmissie door fysiek contact tussen kinderen op school zijn **veel kleiner dan de risico's veroorzaakt door andere respiratoire virussen** waarvoor dergelijke maatregelen niet genomen worden.
3. **Kinderen jonger dan 12 hebben doorgaans jonge ouders.** Ongeveer 98% van de kinderen in de lagere school had bij geboorte een moeder van 40 jaar of jonger, 87% een moeder van 35 jaar of jonger. (statbel.fgov.be/en/themes/population/births-and-fertility#figures) De meeste van de ouders van kinderen jonger dan 12 jaar behoren dus niet tot een risicogroep.
4. Het COVID-19 overlijdensrisico is vergelijkbaar met het achtergrondrisico op overlijden. Een vergelijking van COVID-19 overlijdens met andere doodsoorzaken (www.zorg-en-gezondheid.be/cijfers-over-doodsoorzaken-2017, www.sciensano.be) onderbouwt verder dat het extra risico op overlijden bij mensen jonger dan 45 beperkt is, en bij mensen jonger dan 25 jaar zo goed als onbestaande. **De COVID-19 risico's zijn voor jongeren dan 25 jaar verwaarloosbaar vergeleken met deze andere risico's, zelfs als het aantal besmettingen zou vertienvoudigen.** Bovendien zijn de COVID-19 overlijdens veelal personen met een risicoprofiel. Door deze personen met een risicoprofiel te beschermen zouden de COVID-19 risico's nog veel lager zijn.
5. De huidige restricties ten aanzien van interpersoonlijk contact tussen kinderen <12 jaar op school en bij het buiten spelen zijn derhalve **niet proportioneel** ten opzichte van het reële risico voor henzelf en hun ouders.

FYSIEK CONTACT TUSSEN KINDEREN IS IN HET BELANG VAN LEERKRACHTEN EN SCHOLEN

1. Scholen zijn vandaag niet in staat hun primaire opdracht te vervullen zolang zij gevraagd worden *physical distancing* tussen kinderen onderling te garanderen.
2. Het vervangen van de maatregelen omtrent social distancing door gezondheidsbevorderend gedrag bij kinderen zal naar alle waarschijnlijkheid **niet leiden tot een verhoogd risico voor de leerkrachten en andere schoolmedewerkers.**
3. Het fysiek contact tussen kinderen van ouders in essentiële (en vaak hoogrisico) beroepen in de schoolopvang tijdens de periode 16 maart – 15 mei heeft niet geleid tot een verhoogd risico voor leerkrachten. In deze periode was er sprake van zowel nauw sociaal/fysiek contact tussen kinderen onderling en tussen kinderen en leerkrachten.
4. In veel scholen is er op dit moment reeds nauwer fysiek contact tussen leerlingen op specifieke momenten (bv. In de refter, in de opvang, op de speelplaats, ...) waardoor het weinig effectief is om deze eis op andere momenten wel heel streng af te dwingen.
5. Schoolmedewerkers kunnen zelf hygiënemaatregelen toepassen: gezonde handhygiëne, binnenruimten verluchten, afstand bewaren waar mogelijk, mondkapjes dragen indien de afstand niet bewaard kan worden.

6. De huidige combinatie van lesgeven op school en online lesgeven is zwaar en belastend voor leerkrachten. De **werkdruk** zal afnemen als alle leerlingen terug naar school kunnen komen.
7. Leerkrachten en schooldirecties ervaren vandaag een grote persoonlijke **verantwoordelijkheid om voldoende afstand tussen de kinderen op school op elk moment te garanderen**, waardoor bij hen de stress en de angst vergroot.

FYSIEK CONTACT TUSSEN KINDEREN IS NOODZAKELIJK

1. De directe risico's van Covid-19 voor kinderen zijn zeer beperkt, terwijl de negatieve gevolgen van de eis tot het beperken van fysiek contact tussen kinderen **aantoonbaar groot, pervasief en langdurig** zijn. Goed beleid dient rekening te houden met deze langetermijengevolgen en de belangen van de kinderen zelf voorop te stellen (UNESCO, en.unesco.org/news/reopening-schools-when-where-and-how)
2. Zelfs tijdens de piek van de epidemie werd voor essentiële maatschappelijke activiteiten *physical distancing* nooit geëist. **Sociaal en fysiek contact tussen kinderen is een essentiële activiteit** gezien het een noodzakelijke voorwaarde vormt voor (a) het geestelijk welzijn en de sociale ontwikkeling van kinderen en (b) het heropstarten van de lessen op school voor alle kinderen in het kleuter- en lager onderwijs.
3. De schadelijke impact van sociale isolatie op de ontwikkeling van kinderen werd reeds uitvoerig gedocumenteerd. **De impact van sociale interacties op de algehele ontwikkeling is het grootste bij de jongste kinderen.** Kinderen dreigen daarmee het grootste slachtoffer te worden van de geldende restricties, terwijl zij zelf net het laagste directe risico lopen. **Kinderen dienen daarom absoluut voorrang te krijgen in de exitstrategie.**
 - a. Onderzoek Uit De Marge vzw (steunpunt jeugdwerk voor kwetsbare jongeren) 1 bij 2500 kinderen en jongeren in kwetsbare situaties in Vlaanderen en Brussel: Vier op vijf kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties heeft problemen met preteaching en huiswerk. Drie op vier heeft te weinig ruimte thuis. Meer dan de helft durft het huis niet uit, uit angst om het coronavirus op te lopen of uit angst een boete van 250 euro te krijgen. Meer dan de helft van de kinderen en jongeren voelt zich niet goed in zijn vel. www.uitdemarge.be/meer-dan-de-helft-van-kinderen-en-jongeren-in-kwetsbare-situaties-voelt-zich-slecht-in-het-vel
 - b. Fysiek contact tussen kinderen bevordert de ontwikkeling en verlaagt de stress. Kinderen die opgroeien in kwetsbare sociale leefomstandigheden bevinden zich vaak in een toestand waarbij zij onderhevig zijn aan toxische stress. Deze heeft een dramatische invloed op de ontwikkeling van hun brein enerzijds, maar ook op hun fysieke gezondheid, nu en op lange termijn. De afgelopen decennia werd er uitgebreid onderzoek verricht hiernaar en wat helpt om kinderen opnieuw in 'draaglijke' of 'gezonde' stress te brengen. Één van de meest doorslaggevende factoren hierbij is sociaal contact en fysiek contact zodat kinderen zich opnieuw veilig kunnen voelen. Vele kinderen zitten reeds lang in 'toxische' stress door de afgelopen maanden. Hoe langer zij dit fysiek en sociaal contact moeten ontberen, hoe groter de gevolgen op hun ontwikkeling, nu en later. Het contact in spel tussen kinderen, het vasthouden en getroost worden als kinderen bang of verdrietig zijn, aanraking vanuit warmte en vriendschap zijn essentiële elementen die stressverlagend werken en kinderen opnieuw tot ontwikkeling kunnen brengen. (Dr. Jack P. Shonkoff centre on developing child Harvard, Dr. Bruce Perry, Dr. Bessel Van der Kolk)
 - c. Sociale contacten zijn van cruciaal belang voor de sociale ontwikkeling van het kind en contacten met leeftijdsgenoten zijn cruciaal voor het ontwikkelen van sociale en ethische normen. Sociaal isolement leidt tot verlaagde activiteit en vertraagde ontwikkeling van het 'sociale netwerk' in het brein (de zogenaamde spiegelneuronen in frontale cortex, ventrale

- striatum, temporopariëtale junctie), hersenregio's die samenhangen met sociaal leren, empathie en sociale samenhang. (Cacioppo & Cacioppo 2012)
- d. Sociale isolatie heeft een negatieve impact op het immuunsysteem, waardoor het kind slechter gewapend is tegen infecties.
 - e. Sociale isolatie kan leiden tot een hoger risico op gameverslaving, onveilig online gedrag en cyberpesten
 - f. Er is een rapportering van een toename van traumatische ervaringen (ten gevolge van fysieke of emotionele mishandeling) en non-accidental injury bij kinderen door de isolatie. (www.boa.ac.uk/policy-engagement/journal-of-trauma-orthopaedics/journal-of-trauma-orthopaedics-and-coronavirus/non-accidental-injury-in-children-in-the-time-of.html)
4. Het versoepelen van de eis tot *physical distancing* is daarnaast ook een **noodzakelijke vereiste om de lessen voor alle kinderen in het kleuter- en lager onderwijs mogelijk te maken**. Gezien het niet-proportionele karakter van de huidige restricties (cfr. supra) is er geen grond om kinderen het basisrecht van toegang tot onderwijs te ontfemen. Ook UNESCO pleit voor een zo snel mogelijke heropstart van de scholen in het belang van het mentale welzijn en ontwikkeling van kinderen (en.unesco.org/news/reopening-schools-when-where-and-how). Voor jonge kinderen (<12 jaar) biedt afstandsonderwijs geen voldoende vervanging. Het van school uitsluiten van een deel van de kinderen onder 12 jaar vormt daarmee een schending van hun rechten welke niet kan verantwoord worden op basis van reële risico's:
- a. Het leervermogen voor bepaalde vaardigheden (bv. taalontwikkeling) kent een optimaal window, waarna een achterstand in de ontwikkeling niet meer goedgemaakt kan worden (cfr. George and Higgins, Clinical Neuroscience). De opgelopen leerachterstand door onderbreking van de schoolopleiding leidt tot een lagere academische prestatie op lange termijn welke niet weggewerkt kan worden (cfr. onderzoek M. Bellot et al., 2010 op basis van academische uitkomst van kinderen die de Waalse staking van 1990 meemaakten). Hoe langer de schoolonderbreking, hoe ernstiger de schadelijke gevolgen (UNESCO).
 - b. **De school is niet alleen een plek om te leren**. Scholen spelen eveneens een cruciale rol op vlak van sociale bescherming, ondersteuning van de fysieke en emotionele gezondheid van het kind en preventie van kindermishandeling – en zijn hierin van levensbelang voor kinderen uit kwetsbare gezinnen. (UNESCO) Naar school gaan geeft daarnaast ook structuur en helpt bij het aanhouden van een gezond dag/nachtritme. Op school is er doorgaans ook meer beweging dan in de thuiscontext.
5. Concrete en haalbare aanbevelingen voor een **veilige, gezonde en positieve terugkeer naar school van alle leerlingen in het kleuter- en lager onderwijs** kunnen onder andere bestaan uit volgende elementen:
- a. Ouders beslissen goed geïnformeerd maar autonoom of hun kind naar school gaat. Personen met hoog risico in het gezin zijn een argument om dit niet te doen, of om eventueel bijkomende maatregelen te nemen (bijvoorbeeld gebruik van een mondkapje op school voor die kinderen).
 - b. Schoolmedewerkers buiten de risicogroepen kunnen gewoon aan de slag mits het volgen van hygiënemaatregelen en gebruiken mondkapje.
 - c. Leerkrachten in een risicogroep beslissen goed geïnformeerd maar autonoom of ze lesgeven op school of online.
 - d. Kinderen volgen hygiënemaatregelen en respecteren afstand tot de schoolmedewerkers, maar kunnen verder zonder beperkingen met elkaar spelen en leren, eventueel enkel in de eigen klasgroep.

FYSIEK CONTACT TUSSEN KINDEREN OP SCHOOL IS VEILIG VOOR DE MAATSCHAPPIJ

1. Toelaten van fysiek contact op school en daarbuiten leidt wellicht niet tot een ernstige heropflakking van Covid-19 in de maatschappij. Hoewel het milde verloop van Covid-19 transmissie door kinderen als asymptomatische dragers niet uitsluit, is er een grote en groeiende hoeveelheid evidentie dat kinderen zelden de oorzaak van infecties zijn. Zij vormen met andere woorden wellicht **geen drijvende kracht van de epidemie**. (Munro APS, Faust SN. Archives of Disease in Childhood, epub ahead of print 05 May 2020) Recent gepubliceerd wetenschappelijk materiaal in de richting van lagere attack rates bij kinderen (OR 0.23 ten opzichte van volwassenen >60 jaar). (Jing Q-L et al. Household secondary attack rate of COVID-19 and associated determinants. medRxiv 2020). Op basis van deze evidentie pleitten ook Duitse artsen en wetenschappers onlangs in een open brief om alle kinderen naar school te laten terugkeren. (15/05/2020 Walger et al. voor DGPI & DGKH: dgpi.de/wp-content/uploads/2020/05/Covid-19_Kinder_Stellungnahme_DGKH_19_05_2020_final_v6.pdf)
2. De piek van de epidemie vond in ons land plaats begin april 2020, op heden 6-7 weken geleden. Zelfs rekening houdend met een asymmetrische epidemiologische curve met snelle opwaartse curve en tragere daling, is de huidige situatie daarmee vergelijkbaar met die begin maart 2020, toen fysiek contact tussen kinderen op school wel toegelaten was.
3. Er resten nog 5 weken tot het einde van het schooljaar 2019-2020. Een geobserveerde toename van de R0 van de Covid-transmissie ten gevolge van fysieke contacten tussen kinderen op school zal daardoor vanzelfsprekend weer afnemen door het sluiten van de scholen voor de zomervakantie. Rekening houdend met de incubatietijd van het virus en het gegeven dat kinderen zelf zelden gehospitaliseerd dienen te worden voor Covid-19 besmetting, is deze periode te kort om te leiden tot een sterke toename van de hospitalisatiecijfers.
4. Wetenschappelijke evidentie suggereert dat kinderen niet de motor van de Covid-19 epidemie zijn (cfr supra), hoewel er op heden nog een tekort is aan gericht onderzoek om deze stelling conclusief te bewijzen. Een inschatting van de impact van het toelaten van fysiek contact bij kinderen <12 jaar in de resterende 5 weken van het huidige schooljaar zal daarom belangrijk zijn om de strategie voor het schooljaar 2020-2021 te onderbouwen.
5. Volgend op de heropstart van bedrijven zullen jonge kinderen die niet naar school mogen in toenemende mate opgevangen worden door hun grootouders. Gezien deze grootouders ook weer meer sociale contacten mogen aangaan, levert deze situatie paradoxaal net een groter risico voor de maatschappij op.

CONTACT TUSSEN KINDEREN NORMALISEREN VERMINDERT DE ANGST

1. Communicatie vanuit de GEES leert ons dat het eerdere advies ten aanzien van *physical distancing* bij kinderen op school vooral werd ingevoerd **in respons op de geobserveerde angstgevoelens bij ouders, leerkrachten en de maatschappij**. Men hoopte dat deze geruststelling de heropening van de scholen zou faciliteren.
2. Volgens gedragswetenschappelijke principes zullen disproportionele controle- en veiligheidsmaatregelen in respons op angst echter **de angst net bekrachtigen**. Het vasthouden aan de eis tot *physical distancing* leidt daarmee ontegensprekelijk tot een toename van de angstgevoelens welke elke verdere versoepeling van de maatregelen in de weg staat.
3. Kinderen zijn nog niet in staat tot een adequate en realistische inschatting van risico's. Normalisatie van hun leefomgeving is noodzakelijk om te voorkomen dat zij angststoornissen ontwikkelen ten

gevolge van een overschatting van het gepercipieerde risico. Onderzoek bij vorige SARS epidemie in Azië toonde aan dat 30% van de langdurige geïsoleerde kinderen voldeed aan de criteria van een posttraumatische stressstoornis.(Sprang and Silman, 2013)

4. Het toelaten van nauwere sociale en fysieke interacties tussen kinderen zal ook het **psychisch welbevinden bij ouders** in belangrijke mate verhogen. Vele ouders ondervinden stress door het gebrek aan vrijheid en stimulerende activiteiten die zij hun kinderen tijdens de periode waarin strenge restricties golden konden aanbieden. Daarnaast hebben ook de angst- en stresssymptomen van kinderen een grote impact op hun ouders.